
ELMÉLETEK ÉS MÓDSZEREK

KÖRÖSÉNYI ANDRÁS

Politikai képviselet a vezérdemokráciában¹

Az elmúlt években jelentkező új kihívások megkérdőjelezték a képviseletről és a modern képviseleti demokráciához kapcsolódó más fontos fogalmakról vallott hagyományos nézeteink érvényességét. Az elmúlt tíz-tizenöt év politikai irodalma, csakúgy, mint a szűk értelemben vett politikatudományi munkák az európai demokráciák történetének új korszakát vetítik előre. Míg a tizenkilencedik századot a liberális parlamentarizmus, a huszadikat pedig a pártelvű demokrácia jellemezte, az ezredforduló környékén az elemzők egyre több olyan jelenséggel találják szembe magukat, amelyek sehogyan sem voltak beilleszthetők a pártelvű demokráciáról kialakított képbe. Ezek az új jelenségek – többek között a politika mediatizációja, a politikai marketing megjelenése, a kartellpártok színre lépése², a politikai osztály professzionalizálódása és a kormányzás *prezidencializálódása*³ – megváltoztatták az európai képviseleti demokráciák működését és természetét. Az európai integráció hatása a parlamentáris kormányzatokra az európai országokban egyúttal a végrehajtó hatalom birtokosai felett gyakorolt parlamenti ellenőrzés gyengülését is jelenti. A képviseleti demokrácia számos sajátosságával együtt magának a képviseletnek az értelme is megváltozott.

A modern demokráciatörténet új korszakának kezdete és a leírására tett kísérletek a politikatudomány több részterületén is éreztették hatásukat. A politikai pártokkal foglalkozó irodalomban ez a törekvés már hosszú múltra tekinthet vissza, Otto Kirchheimer *catch-all* pártokra vonatkozó tézisétől kezdve, Richard Katz és Peter Mair kartellpártokra vonatkozó tézisével bezárólag.⁴ A brit kormányzatról szóló irodalomban a miniszterelnök növekvő hatalma tükröződik, előbb a kabinetkormány-

zás koncepciójáról a miniszterelnöki kormányzásra, majd az utóbbiról a kormányzás prezidencializálódására való áttérésben. A legátfogóbb megközelítéssel talán Bernard Manin szolgált, aki a képviseleti kormányzás három egymást követő szakaszáról írt.⁵ Egyelőre azonban sem az új szakasz elnevezéséről⁶, sem az új korszak létezéséről nem alakult ki konszenzus. Még kevesebb az egyetértés a változások értelmezése és értékelése tekintetében, azaz, hogy pontosan milyen mértékben beszélhetünk a képviseleti demokrácia természetének átalakulásáról.

Az alábbi írásban elméleti szinten szeretnék hozzájárulni a válaszadáshoz. Véleményem szerint a képviseleti demokrácia két, napjainkban legnagyobb hatású elmélete többé-kevésbé megfeleltethető a képviseleti kormányzás első két történeti korszakának. A deliberatív demokrácia elmélete megfelel a liberális parlamentarizmusról kialakított képnek, míg a pluralista demokrácia elmélete megfelel a pártelvű demokrácia korának. A kialakulóban levő új szakaszt, egyes empirikus sajátosságai nyomán mediatizált, perszonalizált, illetve populista demokrácia elnevezéssel illették, bár véleményem szerint elméleti szinten a vezérdemokrácia (a Max Webertől ismert *Führerdemokratie*) megfelelőbb elnevezés. Alább azt próbálom megmutatni, miért. Megpróbálom bővebben kifejteni a vezérdemokrácia koncepcióját, és összehasonlítani azt egyrészt a liberális parlamentarizmus korszakát tükröző deliberatív demokrácia elméletével, másrészt a pártelvű/pluralista demokráciával.⁷

Tanulmányom két fő állítást tartalmaz. Az első szerint a fentebb említett változások természetének megragadásához és megértéséhez a demokrácia új koncepciójára van szükségünk. Az alábbiakban előbb amellet szeretnék érvelni, hogy a vezérdemokrácia koncepciója koherens elméletet alkot; majd pedig megmutatom, hogy a vezérdemokrácia modelljének főbb előfeltételei és alkotórészei a másik két demokráciaelméletnél jobban összeegyeztethetők a mai demokráciák számos empirikus sajátosságával. A demokrácia és képviselet általánosan elterjedt modelljei esetleg alkalmasak lehetnek a modern demokrácia megelőző történeti szakaszainak leírására, azonban kevésbé alkalmasak a változások jellegének megragadására és értelmezésére. A pluralista demokrácia modellje jól illeszkedik a párt-demokrácia korszakához, a deliberatív demokrácia modellje pedig jól írhatja le a liberális parlamentarizmus időszakát, az új szakasz tekintetében azonban a vezérdemokrácia koncepciója bizonyul relevánsnak.

Írásom második fő állítása szerint a politikai képviselet fogalma a vezérdemokrácia esetében is értelmezhető, bár a két másik modelltől eltérő jelentéstartalommal. A politikai képviselet természete szorosan összefügg a demokrácia adott koncepciójával. Megkísérlem bemutatni a politikai képviselet jelentését a képviseleti demokrácia három különböző modelljében.

Figyelem középpontjában azonban a vezérdemokrácia legfontosabb jellemzőinek bemutatása és a másik két modellel való összevetése áll. A vezérdemokrácia modellje mindenekelőtt Max Weber, Carl Schmitt, Hannah Arendt, Bertrand de Jouvenel, Joseph Schumpeter és Michael Oakeshott politikaelméletére támaszkodik.

A következőkben először a képviselet jelentését fogom tárgyalni a demokrácia három különböző modelljében. A második részben bemutatom a képviselet öt legfontosabb jellemzőjét a vezérdemokráciában. Végül összefoglalom megállapításaimat, és a 2. táblázatban megpróbálom áttekinteni a képviselet jelentését a három demokráciaelméletben.

I. A POLITIKAI KÉPVISELET JELLEGÉNEK MEGVÁLTOZÁSA

A liberális parlamentarizmusban és a deliberatív demokrácia modelljében a politikai képviseletet vagy J. S. Mill személyi képviseletről, vagy Eric Voegelin transzcendentális típusú képviseletről szóló elméletével jellemezhetjük. Ebben a modellben a vita résztvevőit nem korlátozzák magán- vagy csoportérdekek.⁸ A parlamenti képviselők a habermasi „ideális beszédhelyzetben”⁹ vannak: mandátumuk szabad, a parlamenti vitában pedig kizárólag saját személyes véleményüket képviselik és nem valamilyen területi, társadalmi vagy vallási érdekcsoportot. A parlamenti vita résztvevői pártatlan és racionális egyének, akiknek célja az igazság, a közjónak megfelelő helyes vélemény megtalálása. A vita racionális jellege garantálja, hogy eljutunk az igazsághoz, amelyre felépíthető a politikai konszenzus. A döntések és a politikai cselekvés alapjául az igazság szolgál. A vita, a résztvevők előzetes nézeteinek *meghaladása* révén, elvezet az igazság felismeréséhez, amely a vita eredményeképpen alakul ki.¹⁰ A képviselő ebben a modellben az egész nemzetet „képviseeli”. A képviselet, mint az igazság keresése *szubsztantív* jelentéssel bír.

A pártelvű demokráciáról kialakított kép a társadalomban meglevő érdekluralizmusra és a pártok központi szerepére épül. Ebben a rendszerben a politikai szereplők többé már nem elfogulatlan egyének, hanem a társadalmi osztályok és csoportok meghatározott érdekeit képviselő érdekszervezetek és pártok. A parlament pártösszetétele a társadalom osztály- és érdektagságát tükrözi. Minden fontosabb társadalmi érdekcsoport rendelkezik képviselettel, de egyik sem válik közülük dominánssá. A parlamenti pártok célja, hogy a lehető leghatékonyabban képviseljék a mögöttük álló társadalmi csoportok érdekeit. A politikusok a saját pártjuk és osztályuk képviseletében lépnek fel. A politika instrumentális jellegű tevékenység, a de-

mokrácia ebben az esetben alapvetően utilitarista logika szerint működik. A parlament nem az igazságra törekvő racionális vita terepe, hanem a racionális alkudozás és az érdekegyeztetés. Az érdekeken alapuló politika végeredménye ennek megfelelően nem a konszenzus, hanem a kompromisszum. A politikai cselekvés az érdekeken alapul, a közjó pedig a politikai folyamatban kialakult érdekkompromisszummal egyenlő. A kompromisszum mindig létrejön, mivel az egymással harcoló érdekek előbb-utóbb egyensúlyba kerülnek. A pártelvű/pluralista demokrácia modelljében a politikai képviselő célja a társadalom politikai tagoltságának pontos leképezése a törvényhozó testületben. A törvényhozó testület megfelelő összetétele a rendszer *representativitásának* biztosítója. Az arányos választási rendszer alkalmas arra, hogy kifejezze a nemzet egészének politikai megoszlását. A pluralista elmélet nem tekinti autonóm szférának a politikát: a képviselő a társadalmi tagoltság és sokszínűség visszatükrözését jelenti. A képviselő itt *deskriptív* értelmet nyer.¹¹ Ez az elmélet arra az előfeltevésre épül, hogy ha egy törvényhozó testület *deskriptív* értelemben *representatív*, akkor az (a kormányzattal együtt) a képviseltek érdekében fog cselekedni (*mandátumelmélet*).¹²

A vezérdemokrácia elmélete *nem elégszik meg* azzal az ezredforduló folyamatait szintén megragadni kívánó demokráciaképpel, mely szerint a politika egyre kevésbé szól tartalmi és szakpolitikai kérdésekről, miközben egyre inkább perszonalizálódik és az imázssteremtés kerül a középpontjába.¹³ A vezérdemokrácia elméletének demokráciaképe elfogadja, hogy a mediatisált politika világában a politikai támogatás megszerzésének első számú eszközévé a régebbi tömeges párttagság és pártszervezetek helyett megtervezett médiaüzeneteknek a választókhoz való hatékony eljuttatása válik. Ez azonban nem feltétlenül jelenti, hogy a csomagolás fontosabb lenne, mint a termék. A politikai folyamat meghatározó szereplői nem racionális egyének vagy a társadalmi csoportokat képviselő politikai pártok, mint a liberális parlamentarizmus vagy a pártelvű pluralizmus esetében, és nem is reklámapari vagy *public relations* szakemberek, mint ennek a harmadik történeti korszakot megragadni kívánó populisták demokrácia elmélete feltételezi; hanem a politikai folyamatot nem a választók politikai preferenciái vagy a társadalmi csoportok érdekei mozgatják, hanem a politikusok vágyai és törekvései. A politikusok célja pedig nem a konszenzus vagy a kompromisszum megvalósítása, hanem a politikai támogatás megszerzése és megőrzése. A versengő politikusok nem a választók politikai preferenciáinak való megfeleléssel próbálnak nagyobb támogatásra szert tenni, hanem azzal, hogy ők manipulálják, illetve állítják elő a választói preferenciákat. A politika aktív szereplői nem a választók, hanem a politikusok. A választók *reaktív* szereplők. En-

nek az az oka, hogy a vezérdemokrácia elméletében a politikai cselekvés alapja nem az igazság vagy az érdek, hanem a vélemény és az akarat. Ennélfogva a politikai támogatás megszerzésének módja a meggyőzés és a retorika. A vezérdemokrácia alább kifejtett elmélete erre a demokráciaképre épül. A politikai képviselő jelentése a vezérdemokrácia elméletében így alapvetően eltér a másik két modelltől. Nem igazságkeresés vagy visszatükrözés, hanem kormányzás: a vezetők kiválasztása, cselekvés, új politikai javaslatok felvetése, új minőség létrehozása. A következőkben megpróbálom ezt megvilágítani.

II. A POLITIKAI KÉPVISELET SAJÁTOSSÁGAI A VEZÉRDEMOKRÁCIÁBAN

A vezérdemokráciában megvalósuló politikai képviselő jellemzőinek itt következő leírásában az alábbi kérdésekre fogok koncentrálni: (1) a képviselők és a képviseltek közötti kapcsolat, (2) a képviselő alanya, (3) a tudásképző és a vita szerepe, (4) a politikai cselekvés szerepe és végül (5) a minőségi képviselő fogalma.

1. A képviselők és a képviseltek közti kapcsolat megváltozása

A képviselők és a képviseltek kapcsolata a vezérdemokráciában éppen ellentétes más demokráciamodellek megközelítésével. A demokrácia utilitarista elméletében a politikai folyamat lényege a racionális egyének meglévő politikai preferenciáinak aggregációja. Jeremy Bentham számára vagy Anthony Downs modelljében ezt a célt szolgálják a demokratikus választások. A közvélemény az *ex ante* egyéni vélemények mechanikus összeállításának eredménye. A pártpluralista modell hasonló előfeltevésekre épül, azzal a különbséggel, hogy nem az egyénekből indul ki, hanem a társadalmi csoportokból. A csoportérdekek a különféle érdekszervezetek és a pártok segítségével csatornázódnak be a politikai folyamatba. Az érdekcsoport- és pártpluralizmus első számú funkciója a képviseltek érdekeinek artikulációja és visszatükrözése, míg a politikai folyamat lényege az érdekek egyeztetése és kompromisszum kialakítása, amire aztán a politikai döntések épülnek.¹⁴ A közvélemény alapja ebben az esetben is, bár kevésbé átlátható módon, a képviseltek *ex ante* csoportvéleménye. Ezzel szemben a vezérdemokráciában a közvélemény nem *a priori* adott, nem létezik a politikai folyamatától függetlenül: a versengő politikusok célja pontosan a választók meggyőzése, a számukra megfelelő közvélemény előállítás (a napirend meghatározása, a preferenciák manipulálása). A közvélemény tehát nem az egyének vagy csoportok szét-

szórtan jelen lévő *a priori* preferenciáinak integrálásával jön létre (mivel ilyen *a priori* politikai preferenciák nem léteznek), hanem, a politikai folyamat során, mindenekelőtt a politikai vezérek, szónokok, azaz politikai szereplők, illetve más aktorok közreműködésével. Ahogy Schumpeter megfogalmazta: „a népakarat a politikai folyamatnak nem a mozgatórugója, hanem a terméke”.¹⁵ Ebből következik, hogy a közvélemény, mint a politikai cselekvés folyamatosan változó végeredménye, nem *ex ante*, hanem *ex post* jellegű. Tekintve, hogy a közvélemény a politikai folyamat során alakul ki, a politikusoknak (azaz a képviselőknek) döntő – bár nem kizárólagos – szerepük van a képviselt politikai nézeteinek alakításában (ennek egyik eleme pl. a napirend politikusok által történő meghatározása).

Ez azt is jelenti, hogy a kollektív (közösségi) választás elméletei, melyek az egyéni preferenciák aggregációján alapulnak, a vezérdemokráciában nem tükrözik megfelelően a politikai folyamat alapvető logikáját. Az ilyen elméletek előfeltevése, mely szerint a polgárok rendelkeznek *a priori* preferenciákkal, valószínűtlen. Ennélfogva a kollektív döntések, azaz a kormányzati intézkedések nem vezethetők le vagy magyarázhatók *ex ante/a priori* egyéni preferenciák alapján. A kollektív döntések bizonyos egyének vagy csoportok választását tükrözik, mely választás később elnyeri nagyobb számú követő támogatását vagy elfogadottá válik a polgárok többsége által.

A következő két analógia talán alkalmas arra, hogy megvilágítsa a politikai vezér szerepét, aki a vezérdemokráciában a képviselő megfelelője. Az első az antik orátor analógiája, a másik a gazdasági vállalkozóé. A retorika antik koncepciója a politikusok (orátorok) és a polgárok kapcsolatának jellemzésekor a demokratikus politikai folyamatot mozgásban tartó vélemények szerepét, illetve a közvélemény alakításának mechanizmusát állítja a középpontba. Láttuk már, hogy a közvélemény nem *a priori* adott, és hogy a politikusok, másokkal együtt, nagy szerepet játszanak a közvélemény kialakításában. Az orátor azonban nem azonos a demagóggal, a közvélemény kegyét kereső populista népvezérrel. Mindjárt megkülönbözteti őket a közvéleményhez való viszonyuk. Míg a demagóg kielégíteni szeretné a közvéleményt, az orátor formálni. Míg a demagóg számára a közvélemény adott, az orátor arra törekszik, hogy olyan közvéleményt hozzon létre, amely támogatja az ő politikai elképzeléseit vagy szándékait. A demagógból könnyen lehet népvezér, míg az orátornak esélye van rá, hogy államférfivá váljon. A vezérdemokráciában a politikai vezér orátor, *véleményvezér* is egyben.

A második analógiát Joseph Schumpetertől vettem. Schumpeter arra használta a vállalkozó analógiáját, hogy megvilágítsa a politikai vezérek szerepét a politikai akaratképzésben. A demokrácia schumpeteri modelljében a politikus figurája nem

egyszerű politikai iparos, aki a fennálló keresletre reagál, hanem politikai *vállalkozó*, aki nem a meglevő igényeket elégíti ki, hanem új politikai javaslatok felvetésével új keresletet teremti.¹⁶ Hasonló szerepet tölt be a politikai folyamatban, mint az orátor vagy az államféfi a görög demokrácia arisztotelészi vagy szofista felfogásában. A politikai vállalkozó koncepciója szempontjából Downs racionális (utilitarista) demokráciamodelljében a politikusok egyszerű *iparosok*, akik a fennálló keresletet elégítik ki.¹⁷

A közösségi választás elméletéből nemcsak azt tudhatjuk meg, hogy még *a priori* adott individuális preferenciák esetében sem lehetséges azok aggregálásával egyetlen, meghatározott kollektív döntésre jutni (mi több, az ilyen preferenciák feltételezése tökéletesen valószínűtlen), de azt is, hogy a demokratikus politikai verseny területén a napirend meghatározását mindenekelőtt a politikai vezérek ellenőrzik. A politikai piac természete pontosan ellentétes azzal, amit az aggregatív demokráciaelméletek feltételeznek. A keresleti oldal, valamint az egyéni preferenciák aggregációjának előtérbe helyezése megakadályozza a politikai folyamat lényegének megragadását, és kizárja a vezérdemokrácia realisztikusabb előfeltevéseinek elfogadását, ahol a hangsúly a politikai piac kínálati oldalán van.¹⁸ Így a vezérdemokráciában a politika legfontosabb szereplői nem a szavazók, hanem a politikai vezérek, akiket a polgároknak lehetőségük van szavazataikkal támogatni.

2. A képviselőlet alanyának megváltozása

A vezérdemokrácia fontos vonása a politika *perszonalizációja*. A politikai vezérek uralják a terepet, ők (és nem a politikai pártok) testesítik meg és/vagy alakítják a választók politikai nézeteit. A vezérdemokrácia modelljében a legfontosabb politikai szereplők, akiknek a törekvései elindítják és mozgásban tartják a politikai folyamatot, maguk a politikai vezérek (pl. miniszterelnök-jelöltek), és nem a politikai csoportok/pártok, mint a pártelvű/pluralista demokrácia modelljében, vagy az előkelők, illetve az egyének, mint a liberális parlamentarizmusban vagy a deliberatív demokrácia modelljében. A politikai vezéreknek nagyobb a mozgásszabadsága és a cselekvési autonómiája, mint a pluralista modell politikai pártjainak, melyek osztályérdekeket képviselnek.

A politika perszonalizációja a vezérdemokráciában megváltoztatta a képviselőlet alanyát. A parlamentáris, de még az elnöki kormányzati rendszerekben is rendszerint a törvényhozást tekintik a képviselőlet legfontosabb intézményének. A képviselőleti testület a törvényhozó gyűlés, míg a végrehajtó hatalom, mint nem képviselőleti szerv, rendszerint nem kerül szóba a képviselő-

let problémájának tárgyalásakor. A választott törvényhozó testületben nézetek/csoportok sokasága képviselteti magát. Funkciója a nemzet sokszínűségének visszatükrözése. A képviseleti gyűlés leíró értelemben intézményesíti a képviseletet. Ez a tanácskozás, vita és mérlegelés színtere, de nem a cselekvése, ami a végrehajtó hatalom, közelebbről a kormány feladata. Az államfő azonban két szempontból is kivételnek számít. Egyrészt, ő testesíti meg az államban a szimbolikus képviseletet. Másrészt, prezidenciális kormányforma esetén, az államfő egyúttal a *végrehajtó hatalom feje* is, ami már távolról sem szimbolikus pozíció: ebben az esetben az államfő testesíti meg a *tényleges vezetést*.

A kormányzás „prezidencializálódása” számos európai országban empirikus szinten, a vezérdemokrácia modellje pedig elméleti szinten megváltoztatták a képviseletről alkotott felfogásunkat. A parlamentarizmus hanyatlása általában, illetve a (leíró értelemben vett) képviselet válsága különösen felveti a kérdést, hogy nem lehetne vagy kellene-e alkalmaznunk a képviselet koncepcióját a végrehajtó hatalomra, azaz a kormányzatra? Úgy gondolom, a válasz csakis igenlő lehet. Ennek megfelelően parlamentáris rendszerekben a kormányt (vagy miniszterelnököt), elnöki kormányforma esetén pedig az államfőt egyaránt a képviselet alanyainak kell tekintenünk. Vizsgáljuk meg először az államfőt, majd utána a miniszterelnök szerepét!

Az államfőt rendszerint a szimbolikus képviselet megtestesítőjének tekintik; ő jeleníti meg a nemzet egységét. Mint Hannah Pitkin rámutatott, a szimbolikus képviselet a politikában nem cselekvés, hanem állapot. A király csak azon az áron tarthatja meg és töltheti be szimbolikus funkcióját, ha tartózkodik az „igazi” politikai cselekvéstől. Az Egyesült Államok elnöke viszont, amellet, hogy szimbolikus értelemben államfő, egyben a kormányzat valóságos feje is: ő a végrehajtó hatalom irányítója. Az ő esetében is különbséget tudunk azonban tenni expresszív és/vagy ceremoniális kötelességek, illetve nem ceremoniális (valódi) tevékenység között, ahol csak az előbbi esetben beszélhetünk a nemzet szimbolikus egységének megjelenítéséről.¹⁹ Ekkor az államfő a nemzetet képviseli, de nem a nemzet nevében cselekszik. A második esetben is elmondhatjuk azonban, hogy az államfő a nemzetet képviseli: szubsztantív értelemben a nemzet nevében cselekszik.

Egy monarchiában a király vagy a királynő, egy köztársaságban az elnök szimbolikus értelemben a nemzet képviselője. De mi a helyzet a kormány első emberével? Ő vajon nem a nemzetet képviseli? Senki sem gondolja, hogy *politikai értelemben* a királynő inkább képviselné Nagy-Britanniát, mint Margaret Thatcher az 1980-as években, vagy Tony Blair az ezredfordulón. Az amerikai vagy a francia elnök nemcsak szimbolikus képviselik országukat, hanem akkor is, amikor államférfiként,

nemzetük politikai vezetőiként cselekszenek. Kül- és belföldön egyaránt úgy tekintenek rájuk, mint nemzetük politikai vezetőire.

Parlamentáris kormányforma esetén a miniszterelnök, elnöki rendszerekben az elnök fel van jogosítva arra, hogy a végrehajtó hatalom (vagy – kabinetkormányzás esetén – a végrehajtó hatalommal megbízott testület) fejeként járjon el. Nemzetközi eszmecseréken, tárgyalásokon és konferenciákon ő képviseli a nemzetet és/vagy az országot, csakúgy, mint amikor szabályokat vagy rendeleteket alkot, utasítja a felügyelete alá tartozó köztisztviselőket, a hadsereg tagjait vagy a végrehajtó hatalmi szerveket. Kül- és belföldön egyaránt a nemzet képviseletében és nevében jár el, cselekedetei azonban nem tükrözik a nemzet sokszínű összetételét, leíró értelemben tehát nem képviseli azt.

A végrehajtó hatalom feje a vezérdemokráciában mind a választók, mind a parlament irányában felelősséggel tartozik tevékenységéért. A felelősségre vonás legfontosabb eszközét a választások (illetve a parlamenti bizalmatlansági szavazás) jelentik. A végrehajtó hatalom vezetőjének közvetlen vagy kvázi közvetlen választása, ahogy az az elnöki, illetve a prezidencializálódott parlamentáris rendszerekben történik, erősíti a vezetés személyes jellegét. Ez azt jelenti, hogy egyetlen személyt ruházunk fel a kormányzáshoz szükséges autoritással és bizalommal, és felhatalmazzuk, hogy a nemzet képviseletében és nevében cselekedjen. A képviselet azonossá válik a tényleges vezetéssel.²⁰ A fentiek összefoglalásaként megállapíthatjuk, hogy a képviseleti gyűlés, az államfő és a végrehajtó hatalom feje mindannyian a képviselet alanyai, de mindegyik más-más értelemben tölt be képviseleti szerepet: az első visszatükröz, a második szimbolizál, a harmadik pedig cselekszik (lásd 1. táblázat).

1. táblázat: A képviselet három alanya

	Képviseleti gyűlés	Államfő	A végrehajtó hatalom feje
1. Képviseleti szerep	leíró (sokszínűség tükrözése)	szimbolikus	cselekvő
2. Tevékenység	mérlegelés	jelképezés	kormányzás/cselekvés
3. Politikai felelősség	felelős, részszponzív értelemben	nem felelős	felelős, felelősségre vonható

A politika perszonalizációja megnöveli a *nem racionális elemek* szerepét, ilyen például a vezetők karizmatikus erejébe vetett hit és bizalom. Egy politikai vezér személyes vonzereje, imázsa és a tettei segítségével növelheti elfogadottságát.²¹ Max Weber a karizmatikus vezérről alkotott elméletének felhasználásával vizsgálta a demokratikus legitimitást. Megkülönböztette egymástól a demokrácia „vezérelvű” és „vezér nélküli” változatát. A *vezérelvű* demokrácia lényege a karizmatikus vezetés megfeleltetése a hétköznapi követelményeknek.²² A karizmatikus vezetés rutinszerűvé tételének egyik módja a vezetők polgárok általi választása, rendszeres választások keretében. Ez, miközben megoldja az utódlás kulcsfontosságú problémáját, megváltoztatja a legitimitás alapját, és a legális, illetve a karizmatikus uralom keverékéhez vezet. Ez a plebiszcitárius vagy *vezérelvű* demokrácia.²³

Weber elmélete azért fontos számunkra, mert kiemeli a karizma szerepét a plebiszcitárius, illetve a vezérdemokráciában. Az elnökök és kormányfők megválasztásában nem feltétlenül politikai álláspontjuk játssza a főszerepet, hanem személyes vonzerejük, imázruk, arra való képességük, hogy elnyerjék a választók hűségét, támogatást szerezzenek és mozgósítsák követőiket. A hívek bizalmát személyes imázruk, tulajdonságaik és vonzerejük alapozza meg – tehát szubjektív érzelmek és érzések, melyek nem magyarázhatók racionális érvekkel. A személyiség fontosabb, mint a program (vagy az érdekek). A vezérdemokrácia a karizmatikus vezetés rutinszerűvé vált formája.

3. A politikai tudás természete és a vita szerepe

A vezérdemokráciában a politikai szereplők cselekedeteit más indítékok és ösztönzők mozgatják, mint a demokrácia másik két modelljében. A liberális parlamentarizmusban, illetve a deliberatív demokrácia elméletében a politikai cselekvés alapja (indítéka, ösztönzője) az igazság, a helyes vélemény, a tudás. Ez az, amire a racionális parlamenti vita résztvevői töreksznek, és ez az általuk hozott politikai döntések alapja. A pártpluralizmus elméletében, a másik oldalról, a politikai cselekvés indítéka az érdek. A pártokat az érdekek mozgatják, mindenneke előtt a társadalom csoportérdekei. A vezérdemokrácia elméletében a politikai cselekvés alapja nem az igazság vagy az érdek, hanem pusztán a vélemény és/vagy az akarat. A cselekvés indítéka tehát szubjektív jellegű. Nem rendelkezik „objektív” meg-alapozással, mint az igazságról vagy tudásról alkotott elképzelés, illetve az egyéni vagy csoportérdekek, ahogy a másik két demokráciaelmélet feltételezi.

A politikai cselekvés indítékainak eltérése az egyes demokráciaelméletek esetében egyúttal azt is jelenti, hogy mindegyikük

eltérő elképzelésekkel rendelkezik a politikai tudás lényegét illetően; a tudás más-más fajtáját tekintik a politikai cselekvés alapjának/előfeltételének. A különbséget az arisztotelészi tudáselmélet segítségével próbálom megvilágítani. Arisztotelész a tudás három fajtáját különböztette meg, amelyeket *tekhnének*, *episztemének* és *praxisnak* nevezett. A liberális parlamentarizmus/deliberatív demokrácia elméletében a politikai cselekvés alapja az elméleti tudás (*episztemé*), a pluralista demokrácia elméletében a produktív tudás (*tekhné*), míg a vezérdemokrácia elméletében a gyakorlati tudás (*praxis*). A politikai folyamat legfontosabb szereplői, akik ezen tudásfajták hordozói, sorrendben a filozófus (tudós), a technikus (mesterember) és a politikus (államférfi).

A vezérdemokrácia elméletének alapja, hogy a politikai cselekvés indítékaul nem az elméleti tudás vagy az érdek, hanem a vélemény és a szándék/akarat szolgál. A véleményváltozásnak kitett dolgokra vonatkozik, amelyek reflexió és megfontolás tárgyát képezik. Ezen a téren nem létezik abszolút bizonyosság, más szavakkal nem létezik, és nem is létezhet tudás abban az értelemben, ahogy Platón gondolta, vagy ahogy a felvilágosodás filozófusai feltételezték. Ez a cselekvésről és a jövőről való mérlegelés és döntés terepe, és a politikai döntés és cselekvés természete is pontosan ilyen. Később látni fogjuk, hogy a politikai cselekvés a *kontingencia* körülményeinek alávetett, vagyis a politikai vezetőknek választaniuk kell, vállalva a döntések és következményeik kockázatát, miközben rendelkeznek bizonyos mozgásterrel. Az ilyen gyakorlati tudásnak vagy *praxisnak* az alapja a politikus vagy az államférfi. A vezérdemokrácia politikusa tehát egyformán különbözik a pluralista demokrácia politikai technokratájától²⁴ és a liberális parlamentarizmus/deliberatív demokrácia igazságkereső filozófusaitól.

A politikai tudás fogalma előtérbe helyezi a vita szerepét, amely J. S. Mill munkáitól kezdve Bernard Manin írásaiig fontos részét képezi a képviselétről szóló elméleteknek. A vitának az általunk tárgyalt mindhárom demokráciamodelben megvan a helye. A vita olyan módszer, amely segítségünkre van a tudás megszerzésében. Pontos szerepe azonban a három esetben alapvetően eltér: mindig annak a tudásfajtának megfelelő, amely az adott modellben a politikai cselekvés alapjául szolgál. Láttuk, hogy a liberális parlamentarizmus/deliberatív demokrácia elméletében a politikai cselekvés alapja az elméleti tudás (*episztemé*). A vita szerepe itt az igaz állítások kiválasztása, azaz ahhoz hasonló, mint egy tudós társaságban. Nem arról van szó, hogy egy jobb érv mindenkit meggyőz, hanem arról, hogy létezik egy legjobb válasz, amelyet mindenki elfogad.

A pluralista demokrácielméletben a politikai cselekvés alapja a produktív tudás (*tekhné*). A vita hasonló szerepet játszik, mint egy szakértői bizottságban: célja a megfelelő eljárás kivá-

lasztása, amely a leginkább alkalmas egy adott probléma megoldására. A tudás összegyűjtése révén esetleg jobb megoldáshoz juthatunk, a vita pedig pontosan ezt a célt szolgálja. A tudás (érdekek) aggregációja ebben a modellben is elvezet a mindenki által elfogadott legjobb megoldáshoz. A modell utilitarista/technokrata jellegű.

A vezérdemokrácia elméletében a politikai cselekvés alapja a gyakorlati tudás (*praxis*). A vita hasonló szerepet tölt be, mint egy haditanácsban vagy egy politikai tanácsadó testületben. A vita célja az alternatívák minősítése és kiválogatása, a valami mellett és ellen szóló érvek mérlegelése, a többiek meggyőzése. Nem létezik egyetlen legjobb megoldás. A különböző nézetek között kialakulhat kompromisszum, de ez nem szükségszerű. A politikai helyzet kontingens jellegénél fogva a versengő javaslatok közötti döntés bizonyos mértékig mindenképpen önkényes lesz. Mivel nem létezik egyetlen legjobb megoldás, amelyet minden résztvevő szükségszerűen elfogadna, a vita az állítások igazolásának, a többiek meggyőzésének és a támogatásszerzésnek az eszköze. (Úgyszintén a politikai szereplők vetélkedésének vagy harcának terepe.) Különösen fontos a vitának a döntések és/vagy tettek igazolásában betöltött szerepe, hiszen, a haditanács döntéseitől eltérően, a politikai döntéseket a nyilvánosság előtt kell megvédeni/igazolni, miközben a politikusok megpróbálnak támogatást szerezni tevékenységükhöz. Ebből a szempontból a vita a vezérdemokráciában gyakran egy fórumra vagy népgyűlésre emlékeztet, ahol a főszereplők az oratórok.²⁵ A vita nem tudományos/mérlegelő vagy utilitarista/technokrata, hanem *politikai* jellegű.

4. A politikai cselekvés szerepe

Mivel a képviseletet a vezérdemokráciában egy bizonyos típusú cselekvéssel azonosítottuk, fontos, hogy kitérjünk a politikai cselekvés elméletére. A politikai cselekvés természetének vizsgálatakor Michael Oakeshott megközelítéséből fogok kiindulni. Oakeshott szerint a politikai tevékenység lényege a politikai helyzetekre adott válaszokban keresendő. A politikai helyzeteknek három strukturális összetevőjük van, melyek rávilágítanak a politikai tevékenység körülményeire.²⁶ Az első a *kontingencia*: „a dolgok olyan állapota, mely elismerten nem természeti szükségszerűségből ered, hanem emberi választásokból és cselekedetektől, és amelyre egynél több válasz adható”.²⁷ A második összetevő a *válasz*, azaz olyan helyzetről van szó, melyre az uralkodónak, a kormánynak vagy más politikai szereplőknek reagálniuk kell. A harmadik összetevő a *reflexió*, értelmezés, melynek célja a politikai helyzetnek legjobban megfelelő válasz kiválasztása. Ehhez mérlegelésre van szükség,

mivel szükségszerű válasz nem létezik. A politikai szereplők először a különböző válaszlehetőségek várható következményeit veszik számba, mivel minden politikai döntés célja a dolgok egy bizonyos meghatározott állapotának elérése vagy elkerülése. Ezután összevetik a várható következményeket a dolgok jobb vagy rosszabb állapotára vonatkozó elképzeléseikkel (értékelés). Ez azt jelenti, hogy a reflexió normatív értékelkövetkeztségeken alapul.

A politikai folyamat azonban nem írható le a *helyzet-reflexió-válasz* hármasával. A politikai helyzet nem tekinthető objektív, a politika számára *ex ante* adott állapotnak; külső tényezőnek, mely társadalmi folyamatok eredményét tükrözi, amire aztán a politikai szereplők reagálnak. A politikai helyzet a jövőre nézve különböző, gyakran összeegyeztethetetlen célkitűzésekkel és elképzelésekkel rendelkező politikai szereplők tevékenységének eredménye. A politikai helyzetek tehát spontán módon keletkeznek, a versengő politikai szereplők tevékenységének nem szándékos következményeként.

A politikai helyzet azonban egy további értelemben sem tekinthető objektívnek: nem olyan – nem szándékos, de mégis objektív – helyzet, amely mindenki számára ugyanazt jelenti. A valóságban a politikai helyzet szubjektív mérlegelésből levont következtetéseket tükröz, ahol a reflexió *megelőzi* a „szituációt”. Nemcsak a politikai szereplők politikai helyzetekre adott válaszáiról mondhatjuk el tehát, hogy *szubjektívek*, hanem maga a politikai helyzet sem más, mint a dolgok állásának szubjektív észlelése és értékelése. A politikai helyzet értékelése a benne rejlő lehetőségek feltárását jelenti. A helyzet észlelését és értékelését tehát részben az határozza meg, hogy mi az, amit el szeretnénk érni. Azaz, egy politikai helyzet észlelése és a vele kapcsolatos reflexió eszméink, normatív célkitűzéseink és értékelkövetkeztségeink függvénye.²⁸

5. Minőségi képviselet

A „leíró képviselet” Hanna F. Pitkin, illetve a „mennyiségi képviselet” Carl Schmitt által alkalmazott fogalma, melyek esetleg megállják helyüket a demokrácia pluralista modellje esetében, irrelevánsak a vezérdemokrácia szempontjából. Helyettük inkább a „minőségi képviselet” fogalma tűnik helyénvalónak. Carl Schmitt különböztette meg a képviselet modern mennyiségi és hagyományos minőségi koncepcióját. A mennyiségi képviselet a politikai képviselet mechanikus-pozitivisták (matematikai) elmélete, ahol a reprezentáció *reprezentációt* jelent, azaz a már létező anyagi valóság reprodukcióját.²⁹ A minőségi képviselet ezzel szemben a képviselet auratikus-szubsztantív elmélete, amely láthatatlan tartalommal és/vagy metafizikai lényeggel

rendelkezik. A minőségi képviselő a képviselő személyes, eszményi formája³⁰; nem funkcionális, hanem normatív jellegű. Nem a mennyiség, hanem a minőség képviselőtől van szó, mely lehet, hogy több vagy más, mint konkrét részeinek összege. A politikában a reprezentáció nem *reprezentáció*, azaz valami létezőnek a visszatükrözése, hanem innováció; nem korlátozott megbízás, hanem vezetésre, kormányzásra szóló szabad felhatalmazás. Schmitt a liberális parlamentarizmust a mennyiségi képviselő jellegzetes formájának tartotta, és ellentétbe állította a minőségi képviselőt megvalósító végrehatás-központú plebiszcitárius demokráciával.³¹

Schmitt elméletének a metafizikai lényegre vonatkozó részét mellőzve, mi a minőségi képviselő fogalmát arra használjuk, hogy kiemeljük a képviselőt nem mechanikus, hanem mennyiségi jellegűt a vezérdemokráciában. A minőségi képviselő jelentése, először: cselekvés (nem tükrözés), vagy, más szavakkal, szabad felhatalmazás vezetésre/kormányzásra (és nem korlátozott megbízás visszatükrözésre); másodszor: innováció (és nem reprodukció); harmadszor: a minőségi képviselő alanya a végrehajtó hatalom feje, és nem a képviselői gyűlés. A legfontosabb a második jellemző, az *innováció*. A minőségi képviselő nem re-prezentálás, hanem valami újnak a *prezentálása*, nem reprodukció, hanem valami olyasminak a *megteremtése*, ami azelőtt nem létezett. A politikai vezetés, Max Weber kifejezésével, illetve a politikai vállalkozás, Joseph Schumpeter kifejezésével, mindig minőségi jellegű.

III. ÖSSZEGZÉS

A vezérdemokrácia elméletét a végrehajtó hatalom fejének előtérbe kerülése, a politika perszonalizálódása és prezidencializálódása, valamint a karizmatikus vezetésnek az európai politikában való újbóli megjelenése teszi relevánssá. A végrehajtó hatalom (közvetlenül vagy kvázi közvetlenül) választott vezetője népszerű politikai vezérré válik, akinek képviselői szerepe nagyban eltér a törvényhozó testület képviselői szerepétől (lásd 2. táblázat). A képviselő jelentése megváltozott; a végrehajtó hatalom feje nagy cselekvési szabadságot élvez.

A politika tartalmát a vezérdemokráciában a politikai vezetők határozzák meg, újra meg újra, a politikai folyamat keretében. A politikai vezetők megfelelnek Schumpeter politikai vállalkozóinak: az általuk követett politika kvalitatív sajátossággal bír, saját innovációjuk eredménye, és nem vezethető le sem az empirikus, sem a spirituális/metafizikai valóságból.

A képviselő eszméje a vezérdemokráciában személyhez kötött. A választóközönség összetételét tükröző testületek nem alkalmasak a képviselőre: míg *reprezentálhatják* az ügyek állá-

2. táblázat: Képviselő a demokrácia három elméleti modelljében

Demokrácia-típus	Deliberatív demokrácia	Pluralista demokrácia	Vezér-demokrácia
1. Imágó/történeti minta	liberális parlamentarizmus	pártelvű demokrácia	prezidencializálódás
2. A politika legfontosabb szereplői	előkelők (racionális egyének)	pártok	politikai vezetők
3. A politikai cselekvés indítéka – A politikai cselekvés célja	igazság (etika) konszenzus	érdek (szociológia) kompromisszum	akarat/vélemény (politika) támogatás-szerzés
4. Politikai tudás – Intézményi analógia	episztemé akadémia	tekhné piac	praxis fórum
5. A politikai folyamat és a vita jelentése – A politikai folyamat és a vita célja – A vita színhelyének intézményi analógiája	mérlegelés (racionális vita) racionális vita az igazság kiderítésére tudós társaság	alkudozás (érdekegyeztetés) a polgárok preferenciáinak aggregálása szakértői bizottság	meggyőzés (retorika) a polgárok meggyőzése, preferenciák előállítása haditanács/politikai tanácsadó testület
6. A képviselő típusa – A képviselő jelentése	transzcendens (etikai) mérlegelés	mennyiségi/leíró (mechanikus) visszatükrözés	minőségi (személyes) vezetés/kormányzás
7. A demokrácia funkciója – A vezetők	az igazság keresése meghatalmazottak/felelősök	az állampolgárok preferenciáinak aggregálása reszponzívok	a vezetők kiválasztása felelősségre vonhatók
8. Az elmélet természete	antipolitikai (etikai)	kvázi politikai (szociológiai)	politikai

sát vagy a választóközönség összetételét, nem képesek cselekedni. Carl Schmitt elképzelése a személyes képviselétről, valamint Weber elmélete a karizmatikus vezetés demokratikus legitimációra való alkalmazásáról jelzik a vezérdemokrácia perszonalizált jellegét. A vezér maga a képviselő; személyében felhatalmazást kap a cselekvésre, és ő maga felel a kormány teljesítményéért a választók előtt.

A képviselő a vezérdemokráciában nem statikus, hanem dinamikus koncepció. A politikai folyamat középponti elemét jelenti, hiszen a képviselők a politikai vezérek, akik szabad felhatalmazással rendelkeznek a vezetésre. Mint fentebb láttuk, a politikai vezérek maguk alakítják a politikai alternatívákat kontingenspolitikai helyzetekben. A politikai képviselőt nem azt jelenti, hogy a képviselők a képviseltek helyett lépnek fel vagy a nevükben cselekszenek; a politikai képviselőt a kormányzással egyenlő.

A vezérdemokráciában a képviselő elmélete politikai elmélet; nem vezethető le a tudományból vagy az etikából, mint a liberális parlamentarizmus, vagy a társadalomból, mint a pluralista demokrácia elmélete feltételezi. A vezérdemokráciában ezért a képviselő *politikai* képviselő. A vezérdemokráciában a politikai szféra független, autonóm dimenzió, ahol a politikai folyamat önállóan értelmezhető, nincs alárendelve egyetlen más szférának sem.³²

JEGYZETEK

¹ A tanulmány korábbi változata az ECPR 2003. március 28. és április 2. között Edinburghban megrendezett Joint Sessions of Workshops c. rendezvényére készült. Kutatásaimat az OTKA támogatta.

² Richard S. Katz–Peter Mair: Changing Models of Party Organization and Party Democracy. The Emergence of the Cartel Party, *Party Politics*, Vol. 1., No. 1., 1995, pp. 5–28. (Magyarul megjelent a Politikatudományi Szemle 2001. 3. Számában.)

³ Lásd pl. Michael Foley: *The Rise of British Presidency*, Manchester, Manchester U. P., 1993. A magyar politika prezidencialisálódásáról lásd a *Parlamentáris vagy „elnöki” kormányzás? Az Orbán-kormány összehasonlító perspektívából.* c. írást (Századvég, 2001, Új folyam, 20. szám, 3–38. o.).

⁴ Katz–Mair, i. m.

⁵ Bernard Manin: The metamorphoses of representative government, *Economy and Society*, Vol. 23, No. 2., May 1994, pp. 133–171.; Bernard Manin: *The principles of representative government*, Cambridge, Cambridge U. P., 1997, pp. 193–235.

⁶ Bernard Manin például először „a köz ítélőszéke” (*tribunal of the public*), majd a „közönségdemokrácia” (*audience democracy*) elnevezést használta (ibid.). Peter Mair a pártdemokrácia hanyatlásáról és a populista demokrácia kialakulásáról írt [Peter Mair: Populist Democracy vs. Party Democracy, in Yves Mény–Yves Surel (eds.), *Democracies and the Populist Challenge*, Basingstoke–New York, Palgrave, 2002, pp. 81–100.].

⁷ Ezt az összehasonlítást általánosságban már egy korábbi írásomban megtettem. [A vezérdemokrácia és az antik orátorok. Visszatérés az antik demokrácia politikafogalmához. In: Szabó Máté (szerk.) *Demokrácia és politikatudomány a 21. században*. Budapest, 2002, Retjel Kiadó. 54–78. o.]. Jelen munka ennek folytatása, a vezérdemokrácia elméletének a politikai képviselő kérdéskörére való alkalmazása.

⁸ Vö. az eredeti helyzet és a tudatlanság fátyla szerepét John Rawls *A Theory of Justice* című művében (Cambridge, Mass., Harvard U. P., 1971).

⁹ Jürgen Habermas: Discourse ethics: Notes on a program of philosophical justification, in J. Habermas, *Moral Consciousness and Communicative Action*. Translated by G. Lenhardt and S. W. Nicholsen. Cambridge, Mass., MIT Press, 1990, pp. 43–115.

¹⁰ Ahogy Jon Elster a társadalmi választás nyelvezetét használva megfogalmazta: „nincs szükség aggregáló mechanizmusra, hiszen a racionális vita általában egyhangú preferenciákhoz vezet” [Jon Elster: The Market and the Forum. Three Varieties of Political Theory, in James Bohman and William Rehg (eds.), *Deliberative Democracy. Essays on Reason and Politics*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, 1997, pp. 11–12].

¹¹ Hannah Pitkin: *The Concept of Representation*, Berkeley, University of California Press, 1967, 60–91.

¹² Bernard Manin, Adam Przeworski and Susan C. Stokes: Elections and Representation, in Adam Przeworski, Susan C. Stokes and Bernard Manin (eds.): *Democracy, Accountability and Representation*, Cambridge, Cambridge U. P., 1999, p. 31–32.

¹³ A demokráciaelmélet szintjén pedig tekinthetjük a demokrácia utilitarista, illetve Anthony Downs-féle modellje „perszonalizált” és „mediatizált” változatának.

¹⁴ Manin, Przeworski és Stokes hangsúlyozzák, hogy a politikusok maguk is saját célokkal, érdekekkel és értékekkel rendelkeznek. Miután megválasztották őket, elképzelhető, hogy saját célkitűzéseiket fogják követni, ahelyett, hogy kizárólag a választók képviselőjével foglalkoznának (op.cit., p. 29).

¹⁵ Joseph Schumpeter: *Capitalism, Socialism and Democracy*, London, Unwin, 1987, p. 263.

¹⁶ Schumpeter, i. m.

¹⁷ Vagy – Arisztotelész szerint – mesteremberek, akik valami ismerős dolgot állítanak elő (és nem hoznak létre semmi újat). Tudásuk a *tekhne* típusába sorolható.

¹⁸ A választópolgárok preferenciáinak a politikusok vagy a kormányzat általi manipulálásáról lásd: William Riker: *The Art of Political Manipulation*, New Haven, Yale U. P., 1986; José María Maravall: Accountability and Manipulation in Adam Przeworski, Susan C. Stokes and Bernard Manin (eds.): *Democracy, Accountability and Representation*, Cambridge, Cambridge U. P., 1999, pp. 154–196.

¹⁹ Hannah Pitkin: *The Concept of Representation*, Berkeley, University of California Press, 1967, p. 103.

²⁰ Uo. 107. o.

²¹ Pitkin a képviselő fasiszta típusával kapcsolatban hangsúlyozta ennek szerepét (uo. 107). Véleményem szerint az imázsalkotás a perszonalizált politikára általában jellemző jelenség, és különösen nagy szerepet tölt be napjaink demokratikus vezetésében. A vezérdemokráciában a politikai vezérek tevékenységének része az imázsalkotás, melynek célja az emberek bizalmának, hűségének, elégedettségének fenntartása. A vezetésnek részét képezi a nyilvánosság előtti személyes megjelenés is (az elektronikus média segítségével).

²² A karizmatikus vezetés tiszta formájában rendkívüli kihívásokra adott válasz.

²³ A vezér nélküli demokrácia a legális/bürokratikus uralom tiszta formája (bürokratikus *Rechtstaat*), ahol az emberek helyett a normák uralkodnak, és ahol „igyekeznek a *minimálisra csökkenteni* az ember ember fölötti uralmát” (Max Weber: *Gazdaság és Társadalom. A megértő szociológiai alapvonalai* 1. Szociológiai kategóriatan. Budapest, 1987, KJK, 274. o.). Mindez nagyon közel áll a politika liberális felfogásához. Carl Schmitt rámutatott ezen megközelítés antipolitikai jellegére: *Der Begriff des Politischen* (Berlin, Duncker und Humboldt, 1932).

²⁴ Vagy mesteremberétől, hogy Arisztotelész kifejezését használjuk.

²⁵ Ha a vita színhelye egy fórum/gyűlés, és nem egy bizottsági szoba, a szónokok elsősorban a közönséget akarják meggyőzni, és nem egymást [Jon Elster: Introduction, in Jon Elster (ed.), *Deliberative Democracy*, Cambridge, Cambridge U. P. 1998, p. 2]. Nem véletlen, hogy John Rawls számára a vita ideális színtere nem egy fórum vagy politikai gyűlés, hanem a legfelsőbb bíróság (John Rawls, *Political Liberalism*, New York, Columbia U. P., 1993, pp. 231–239). Mint Michael Saward megjegyzi, a vita ideális helyszínét a deliberatív elmélet más hívei számára sem a formális képviselői intézmények jelentik, hanem informális társulások, fókuszcsoporthoz, állampolgári bizottságok vagy deliberatív közvélemény-kutatások [Michael Saward, *Less than meets the eye: democratic legitimacy and deliberative democracy*, in M. Saward (ed.), *Democratic Innovation*, London, Routledge/ECPR, 2000, p. 71).

²⁶ Michael Oakeshott: *Rationalism in politics and other essays*, Liberty Press, Indianapolis, 1991, pp. 70–72.

²⁷ Uo., 70. o.

²⁸ A mérlegelés és a döntés mellett a politikai cselekvés magában foglalja az *akarat* összetevőjét is. Az ember maga a mozgató elv/cselekedeteinek mozgatója; „...cselekedeteink forrása az akarat”, ahogy Arisztotelész írta a *Nikomakhoszi etikában* (1113b; translated and edited by Roger Crisp, Cambridge U. P., 2000, p. 45). Ez a cselekedeteinkért viselt felelősség alapja és oka.

²⁹ Carl Schmitt: *Römischer Katholizismus und politische Form*, Stuttgart, Ernest Klett, 1923, (1984).

³⁰ Cf. John P. McCormick: *Carl Schmitt's critique of liberalism: Against politics as technology*, Cambridge, Cambridge U. P., 1997, 157–206.

³¹ Schmitt, i. m.

³² Carl Schmitt és Hannah Arendt munkái mellett lásd napjaink „repolitizációs” irodalmát. Vö. pl. Bonnie Honig: *Political Theory and the Displacement of Politics*, Ithaca and London, Cornell U. P., 1993; Chantal Mouffe: *The return of the political*, Verso, London, 1993; Glen Newey: *After Politics. The Rejection of Politics in Contemporary Liberal Philosophy*, Basingstoke, Palgrave, 2001.

GYÓRI ENIKŐ

Hogyan őrizheti meg szuverenitását az Országgyűlés az EU-csatlakozás után?¹

A magyar Országgyűlés 2002. december 17-én a 2002. évi LXI. törvény elfogadásával módosította az alkotmányt, ezáltal közjogi szempontból is lehetővé tette csatlakozásunkat az Európai Unióhoz. Az akkori alaptörvény-változtatás egyrészt rendezte a szuverenitásátruházás témáját – azt kétharmados törvény elfogadásához kötötte (1. §), és alapcélként tűzte ki az európai egység megteremtését (2. §), másrészt feladatul szabta az Országgyűlésnek, hogy alkosson törvényt a parlament szerepéről az EU-csatlakozás utáni időszakra (6. § 2. bekezdés)².

A hatályos alkotmány csak annyit mond a törvényhozás csatlakozás utáni szerepéről, hogy a kormánynak tájékoztatási kötelezettsége van a parlament felé. Nem világos egyelőre, hogy az Országgyűlésnek milyen jogosítványai lesznek, hogyan tudja megőrizni jelenleg még élvezett olyan kiváltságait, mint a jogalkotás az alkotmány és a jogalkotási törvény által megszabott, törvényhozási tárgykört érintő kérdésekben, a kormány ellenőrzése vagy a Magyarország szempontjából stratégiai jelentőségű döntések meghozatalában való közreműködés.

Az, hogy az alaptörvény ilyen szűkszavú a legfőbb demokratikus intézmény, a parlament jövőbeli szerepét illetően, annak a következménye, hogy az alkotmánymódosítás vitája során a pártok nem tudtak egyezségekre jutni ezekben a kulcsfontosságú kérdésekben. 2003 februárjában egy, a kormány, az Országgyűlés és a parlamenti pártok képviselőiből, valamint független szakértőkből álló csoport megkezdte a témakör és a politikai szereplők álláspontjának feltérképezését. Június végére meg is született egy koncepció, mely nem volt konszenzusos dokumen-